

ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНІ ПІДСТАВИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.

Розглядається процес професійного виховання молодих робітників у різноманітних соціально-економічних умовах розвитку країни на підставі законодавчих актів і нормативних документів.

Початок трудового шляху, а також подальші етапи професіоналізації особи майбутнього робочого пов'язані з вибором професії і розвитком інтересу до неї. Вибір професії зв'язується з професійною орієнтацією учнів, тоді як розвиток інтересу до вибраної професії – це результат правильного вибору учня, що вчиться професії і цілеспрямованої учбово-виховної діяльності педагогічного колективу.

Слід підкреслити, що інтерес до професії виступає найважливішим чинником творчого оволодіння нею. Педагогічна практика професійної підготовки робочих показує, що прагнення учнів досягти високих кваліфікаційних розрядів пов'язане з бажанням стати висококваліфікованим фахівцем і тим самим професійно самореалізуватися, а психолого-педагогічною основою виступає свідомий інтерес до вибраної професії.

А.С. Макаренко писав «Творча праця можлива тоді, коли людина відноситься до роботи з любов'ю, коли вона свідомо бачить в ній радість, розуміє користь і необхідність праці, коли праця робиться для неї основною формою прояву особистості і таланту» [1, 396].

Професійне виховання, як складова учбово-виробничого процесу професійного навчання учнів, визначається соціальним замовленням суспільства і виробництва і регулюється законодавчими актами і нормативними документами. Роль і місце професійного виховання в педагогічних системах професійно-технічної освіти в історичному аспекті можна прослідити на основі аналізу законодавчих актів і нормативних документів, а також методичних матеріалів по їх реалізації в системі професійної освіти.

Професійне виховання є одною з важливих проблем підготовки кваліфікованих робочих кадрів, що в концептуальному і законодавчому плані знаходить своє віддзеркалення в прийнятих відповідних документах. Сучасні підходи до вирішення даної проблеми ґрунтуються на досягненнях попередніх періодів розвитку професійно-технічної освіти і соціально-економічних особливостях сучасності.

У статті розглядаються різні періоди розвитку системи професійно-технічної освіти і підходи до вирішення проблем, пов'язаних з професійним вихованням, з метою прослідкувати загальні закономірності даної проблеми і особливості її вирішення в сучасній системі професійно-технічної освіти на основі законодавчо-нормативних документів.

Першим документом, який заклав початок формування традиційної системи професійної підготовки робітничих кадрів, стають «Основні положення про промислові училища», ухвалені в 1888 р. [2]. Вони не містять «прямих указівок» щодо характеру професійного виховання та ідейно-політичних вимог до виховання учнів; вони визначають коло питань, пов'язаних із забезпеченням професійної підготовки учнів на тому рівні, який вимагається.

З точки зору професійної орієнтації і виховання учнів становить інтерес положення даної Постанови, яким допускається прийом до промислових училищ не тільки осіб після закінчення відповідного освітнього навчального закладу, а й осіб, «якщо вони працювали на промислових підприємствах і після складання ними відповідного випробування довели, що можуть успішно оволодіти курсовим навчанням в училищі, до якого бажають вступити» [2, 200-201]. З точки зору професійного виховання вельми важливий той факт, що перед тим, як прийняти таких осіб, про них брали детальні довідки за місцем їхньої роботи на

промислових підприємствах. Іншими словами, практична підготовка кандидатів, їхній свідомий вибір професії виступають запорукою успішної теоретико-практичної підготовки кваліфікованого спеціаліста. Слід зазначити і високий рівень професійного самовиховання виробничників. Відповідно до Постанови 1888 р. практикам надавалася більша можливість для вступу до різноманітних типів промислових училищ [2, 198].

Навчально-виробничий процес – процес взаємодії учнів та педагогів. Тому високий рівень професійних знань і методична майстерність, а також любов педагога до свого предмету й професії виступають найважливішими факторами професійного виховання молодих робітників. Саме цим питанням і приділяється в Постанові 1888 р. особлива увага, ставлячи перед «учителями та керівниками робіт у технічних училищах» високі професійні вимоги [2, 202-203]. Саме в даному документі вперше вводиться статус педагога «заслужений викладач» [2, 203], який присвоювався через 10-15 років викладацької роботи.

Слід також зазначити і той факт, що даною Постановою в промислових училищах передбачалися «наглядачі, що обираються з осіб, які мають право на викладання в таких училищах» [2, 204]. Наглядачі зобов'язані були допомагати начальству училища шляхом нагляду за поведінкою та успіхами учнів, тобто вони були наділені навчально-виховними функціями.

Отримання професії – це початковий крок майбутньої спеціалізації особистості молодого робітника, стимулом якого виступає можливість самореалізуватися й досягти певного соціального і професійного становища у суспільстві та робітничому колективі. Такими на той період були «право на особисте почесне громадянство», а також «право вступати до вищих технічних училищ відповідної спеціальності» [2, 206].

Відмітним знаком даної Постанови у порівнянні з наступними законодавчими актами і нормативними документами в галузі професійної освіти є відсутність ідейно-політичного спрямування у вихованні молодих робітників.

За приклад розглянемо, як було поставлене виховання молодих робітників у нижчому механіко-технічному училищі з ремісничою школою, відкритого в 1901 році в м. Маріуполі (тепер технічний ліцей №3), відповідно до Постанови 1888 року. Передусім слід зазначити, що під час прийому до училища був великий конкурс: на 30 місць подавалося 100 і більше заяв. За власний рахунок придбавали підручники та навчальне приладдя, а також три комплекти форменого обмундирування: один комплект для теоретичних занять; другий – для роботи в майстернях (спецодяг) і третій – парадний. Без форменого обмундирування учні до занять не допускалися. Всією виховною роботою керував наглядач училища. Вихована робота проводилася під девізом: «Бога бійся, царя шануй!» Жодних самодіяльних гуртків створюватися не дозволялося. Відвідування розважальних закладів категорично заборонялося. Будь-які порушення дисципліни, навіть незначні, каралися. За запізнення та прогули знижався бал за поведінку. За систематичне порушення дисципліни виключали з училища. Як свідчать документи, все це практикувалося до 1917 року – початку становлення радянської системи професійно-технічної освіти [3].

Становлення радянської системи професійно-технічної освіти і подальший її розвиток пов'язані з ідеями комуністичного виховання й комуністичного ставлення до праці, які знайшли своє віддзеркалення в ухваленому в 1922 році «Кодексі законів про народну освіту УРСР», в якому було визначено, що «мета радянського виховання та освіти... є створення нового покоління людей комуністичного суспільства з психологією колективізму» [2, 209]. Виховання пронизує всі законодавчі положення: впровадження до шкільної системи профосвіти, політично-освітніх дисциплін та інших форм політичного виховання [2, 216]; соціалістичне виховання та професійна освіта робітничої молоді [2, 217]; загальне обов'язкове навчання знаходиться в органічному зв'язку з системою соціального виховання [2, 218]; в усіх видах профосвітніх шкіл проводиться систематична політосвіта [2, 219]. Сутністю основних задач профосвіти даного періоду є: «продукція

всіх видів кваліфікованої робочої сили, необхідної для відбудови народного господарства та для соціалістичного будівництва», «скерування всієї культурно-освітньої роботи по ідеологічних шляхах керуючої класи – пролетаріату» [2, 215]. Розв'язання поставленої задачі було пов'язане з «пролетаризацією школи шляхом створення відповідних організаційних форм робітничої школи» [2, 215]. На думку фахівців, це був один з найбільш ґрунтовних законодавчих актів у галузі нижчої професійної освіти за всі роки її існування, який відіграв величезну роль у розвитку та становленні цієї системи [2, 169].

30-ті роки ХХ століття в Радянському Союзі відзначені індустріалізацією народного господарства, яка розгорнулася по всій країні, що, у свою чергу, веде до встановлення «єдиної системи індустріально-технічної освіти». Вперше на державному рівні постає задача підготовки кваліфікованих робітників стосовно практичних вимог певної галузі народного господарства [4, 1178]. В теорії професійної педагогіки й практики підготовки робітничих кадрів починають розглядатися питання, пов'язані з галузевою профорієнтацією учнів, тобто професійного виховання галузевого напрямку. Слід також зазначити, що в документі було заявлено, що «програми і навчальні плани... мають забезпечувати чітку професійно-технічну підготовку учнів та оволодіння ними необхідними політичними й соціально-політичними знаннями» [4, 1179]. Особливістю даного періоду є те, що підготовка робітничих кадрів та їхнє виховання засновувалися на першочерговому прийомі до закладів індустріально-технічної освіти «робітників, дітей робітників та бідняцько-середняцького селянства» [4, 1179].

В період з 1920 по 1940 роки був ухвалений ряд директив ВКП(б) та Постанов радянського уряду про професійно-технічну освіту [5]. Аналіз даних документів свідчить про те, що питанням підготовки робітничих кадрів та їхній ідейно-політичній зрілості приділялася першочергова увага. Принципово важливим було встановлення найтіснішого взаємозв'язку підготовки кваліфікованих робітничих кадрів та їхньої ідейно-політичної зрілості як будівничих комуністичного суспільства: дати країні в найкоротші строки червоних спеціалістів по всіх галузях державного будівництва; підлітки, зайняті на виробництві, мають володіти суспільно-політичними знаннями й навичками, необхідними для свідомої участі кваліфікованого робітника в соціалістичному будівництві країни [5, 19]; вжити всіх заходів щодо складання й видання підручників для професійних навчальних закладів, звернувши особливу увагу на те, як поставлено суспільно-політичне виховання учнів [5, 32]. Особливе місце в цей період посідає документ «Про державні трудові резерви СРСР» від 2 жовтня 1940 року [8, 109-111]. Даний документ мав особливо важливе значення, пов'язане з мілітаризацією економіки країни напередодні війни 1941 року. Професійне виховання будувалося на патріотичному вихованні молодих робітників, здатних і готових не тільки укріплювати економіку країни, а й захищати її. Слід окремо підкреслити, що система профтехосвіти гідно впоралася з поставленим завданням.

Повоєнні роки були спрямовані на відновлення народного господарства, зруйнованого в період війни та укріплення держави. Система профтехосвіти прискореними темпами забезпечує народне господарство кваліфікованими робітничими кадрами. В ці роки був ужитий ряд заходів з удосконалення загальноосвітньої та професійної підготовки учнів. Ідеї комуністичного виховання виступають таким принципом виховання молодих робітників, який лежить в основі всієї системи.

На кінець 50-х років ХХ століття стає зрозумілим, що необхідна докорінна перебудова всієї системи освіти, в тому числі і професійно-технічної, яка враховувала б значні зміни, що сталися за ці роки в економіці країни, підвищення загальноосвітнього рівня учнів шкіл і науково-технічного прогресу. Після широкого обговорення ухвалюється Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» [6].

Важливою задачею, відповідно до Закону 1959 року, є «... покращення роботи з комуністичного виховання молоді, формування в неї марксистсько-ленінського світогляду, підвищення комуністичної свідомості й активності, виховання в душі

колективізму й працелюбності, соціалістичного патріотизму й інтернаціоналізму» [6, 6]. Комуністичне виховання учнів, їхній ідейний гарт, формування в учнівській молоді комуністичного ставлення до праці стають основною задачею професійно-технічної освіти [6, 16]. Примітно те, що розв'язання поставлених перед системою професійно-технічної освіти задач, як і в Постанові 1888 року, пов'язується з «...підвищенням вимог до рівня технічної, ідейно-політичної та педагогічної підготовки майстрів виробничого навчання і викладачів профтехучилищ» [6, 17].

«Основи законодавства Союзу РСР та союзних республік» (1973 р.) відрізняються високим ідейно-політичним спрямуванням. Зокрема зазначається, що «...успішно розв'язується задача формування нової людини – будівничого комунізму» [7, 5]. Метою народної освіти стає «... підготовка висококваліфікованих, всебічно розвинених активних будівничих комуністичного суспільства, вихованих на ідеях марксизму-ленізму, в дусі поваги до радянських законів і соціалістичного правопорядку, комуністичного ставлення до праці...» [7, 6]. Особливо відзначається роль у розвитку народної освіти педагогічних працівників, «...діяльність яких засновується на високому усвідомленні професійної та суспільної відповідальності за належну якість навчання й комуністичне виховання молодого покоління» [7, 7]. Професійно-технічні навчальні заклади є основною школою професійно-технічної освіти молоді та формування гідного поповнення робітничого класу.

Пріоритетом серед головних задач професійно-технічних навчальних закладів стає «...підготовка для народного господарства всебічно розвинених, технічно освічених і культурних молодих кваліфікованих робітників, які володіють професійною майстерністю, що відповідає вимогам сучасного виробництва, науково-технічного прогресу й перспективам їх розвитку» [7, 21]. Значна частина змісту статей розділу «Професійно-технічна освіта» стосується безпосередньо організації й діяльності професійно-технічних навчальних закладів.

Величезний виховний вплив на підготовку кваліфікованих робітничих кадрів у профтехучилищах мали безоплатність усіх видів освіти, утримання учнів на повному державному забезпеченні, стипендіальне забезпечення учнів і надання іншої матеріальної допомоги особливій категорії учнів. Визначною особливістю даного періоду є соціальні гарантії учнів в оволодінні професією й забезпеченні робочими місцями та наступні періоди професіоналізації молодого робітника, що стає міцною опорою в профорієнтаційній роботі навчальних закладів та навчально-виховній діяльності педагогів і, як результат – високий авторитет профтехучилищ у багатьох регіонах країни.

Перебудовчі процеси, що сунулися всією країною, торкнулися й проблем підготовки робітничих кадрів. У матеріалах реформи загальноосвітньої та професійної школи (1984 р.) підкреслюється, що «...людина, як головна виробнича сила і вища цінність суспільства, потребує нового, більш широкого підходу до навчання й виховання підростаючих поколінь» [8, 39].

Політичне, трудове й моральне виховання молоді диктує необхідність реформи загальноосвітньої та професійної школи. При цьому трудове виховання розглядається як найважливіший фактор формування особистості. Особливо важливим у системі професійного виховання є посилення ролі вчителя. Як підкреслюється в матеріалах Реформи, «ключовою фігурою здійснення реформи стає учитель». Тому особливо підкреслюється необхідність «...посилення політехнічного, практичного спрямування викладача». Одночасно ставиться питання про підняття суспільної престижності учителя та майстра виробничого навчання. Виховна робота в цей період будується на «...посиленні відповідальності учнів за якість навчання, дотримання навчальної й трудової дисципліни» [8, 41]. Підвищення суспільної активності учнів пов'язується зі створенням умов на підставі розвитку самоуправління в учнівських колективах.

Плани виховної роботи в навчальних закладах у цей період розроблялися на підставі рекомендацій щодо «комплексного підходу до виховної роботи в навчальних

зкладах, що передбачає координацію зусиль з усіх напрямків комуністичного виховання – ідейно-політичного, трудового, морального, естетичного, фізичного» [8, 45].

Постанова «Про реформу загальноосвітньої і професійної школи» (1984 р.) завершує радянський період системи професійно-технічної освіти. Що було характерно для даного періоду? Це:

- ідейно-політична спрямованість усієї системи освіти;
- комплексний підхід у вихованні молодих робітників;
- плановість виховної роботи і централізація її шляхом керування та контролю;
- єдність професійного навчання і виховання;
- соціальний захист учнів і молодих робітників.

Постійно зростаюча потреба в молодих робітничих кадрах в умовах планового народного господарства та їхня соціальна захищеність дозволяли вирішувати проблеми професійного виховання молодих робітників згідно з соціальним замовленням суспільства й виробництва.

З перетворенням України на самостійну державу професійна освіта спрямована «на забезпечення професійної самореалізації особистості» [9, 29]. Молоді робітники вже становлять «національний виробничий потенціал, який має посісти важливе місце у технологічному оновленні виробництва, впровадженні у практику досягнень науки і техніки» [9, 29], на відміну від радянського періоду, коли вони являли собою робітничий клас і виступали як будівничі комуністичного суспільства. До особливостей слід також віднести спрямованість професійного виховання на забезпечення «самореалізації особистості» «відповідно до покликів, інтересів, здібностей» [9, 29]. Пріоритетом національного виховання виступає «духовність», а основу складають «принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї та школи, наступність і спадкоємність поколінь» [9, 15].

Незважаючи на стратегічні завдання, основні напрями і шляхи реформування професійної освіти, проголошені у «Державній національній програмі «Освіта», схвалені і прийняті делегатами Першого з'їзду працівників народної освіти України (1992 р.), їхня реалізація була пов'язана з перебудовою і нестабільністю економіки в той період. Це призводить до скорочення потреби в робітничих кадрах, а отже, і до незатребуваності молодих робітників, що у свою чергу значно впливає на проблему професійної орієнтації молоді і на професійне навчання й виховання учнів, і як результат – скорочення навчальних закладів профтехосвіти і підготовки учнів, а також значне зниження престижності робочих професій.

З прийняттям Конституції України (28 червня 1996 р.) були закріплені основні положення щодо політики держави у сфері підготовки робітничих кадрів [10]:

- «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості» (Ст.23);
- «Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб» (Ст.43);
- «Держава забезпечує доступність і безплатність... професійно-технічної освіти...» (Ст.53).

Стабілізація економіки і розвиток виробництва дозволять у повній мірі реалізувати конституційні гарантії молодим робітникам і професійне виховання повернеться до свого значення у системі підготовки кадрів.

Конституційні положення стали основою розробки Закону України «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), який визначив «засади функціонування і розвитку системи професійно-технічної освіти, створення умов для професійної самореалізації особистості та забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих робітниках» [11, 37].

За роки незалежності на основі Конституції України «визначено пріоритети

розвитку освіти», які знайшли своє віддзеркалення в «Національній доктрині розвитку освіти» [12]. В даному документі одним з найважливіших пріоритетів розвитку освіти в першій чверті ХХІ століття стає «особистісно орієнтована освіта» і «працювати і навчатись протягом життя» - така державна політика розвитку освіти у новому столітті.

Ухвалення нових нормативних актів, побудованих на достатньо обґрунтованих теоретичних положеннях, на жаль, не міняє престижності робітничих професій, які в сучасних соціально-економічних умовах не є критерієм досягнення молодого робітника.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу законодавчо-нормативних документів щодо проблем професійного виховання, можна зробити такі висновки:

- професійне виховання як одна зі складових виховання особистості визначається цінностями, притаманними даному суспільству, і стратегічними задачами держави;

- основою професійного виховання є Конституція країни і нормативно-законодавчі акти в галузі захисту прав людини на освіту, на отримання професії, на працю;

- простежується закономірна взаємодія стабільності економіки країни і потреби в робітничих кадрах, а реалізація виховних задач пов'язана із соціальним замовленням суспільства на підготовку робітничих кадрів;

- важливим виховним фактором та умовою виховання спеціаліста виступають соціальні гарантії учасників навчального процесу. Як показує історичний досвід підготовки робітничих кадрів, соціальні гарантії є наслідком об'єктивних соціально-економічних умов і потреби забезпечення економіки кваліфікованими робітничими кадрами;

- створення умов для профорієнтації молоді є розвитком виробництва галузей економіки, а разом і сфери обслуговування, що дозволяє молоді найбільш правильно визначити бажану професію відповідно до своїх професійних здібностей, що у свою чергу виступає фактором ефективного професійного виховання молодого робітника;

- престижність професії виступає як наслідок престижності певної галузі економіки, суттєво впливає на професійне виховання молодих робітників, сприяючи їхній подальшій професіоналізації.

Професійне виховання у сучасних соціально-економічних умовах, які склалися, знаходиться у суперечності між необхідністю забезпечення молодому поколінню гідного статусу у суспільстві і можливістю реалізації себе як особистості та професіонала. Тільки стабілізація економіки і цінностей у суспільстві може вплинути на рівень професійного виховання молодих робітників.

Аналіз законодавчо-нормативних документів, що стосуються професійного виховання, веде до наступних висновків:

- професійне виховання, як складова цілісної системи підготовки кваліфікованих робочих кадрів, виступає невід'ємною частиною необхідності її рішення в комплексі з професійною підготовкою;

- професійне виховання є складовою частиною цілісного виховання особи;

- професійне виховання, як одна з цінностей суспільства, не тільки відображає відношення суспільства до даної проблеми, але і виступає одним з результативних чинників досягнення суспільства у вирішенні соціально-економічних завдань.

Література:

1. Макаренко А.С. Собрание сочинений: В 5-ти томах. – М.: Правда, 1971.
2. Лікарчук І.Л. Професійно-технічна освіта України: Історичний шлях і перспективи. – К.: Педагогіка, 1999. – 228 с.
3. Архів технічного ліцею №3 м. Маріуполя.
4. Об установлении единой системы индустриально-технического образования // Сборник Законов и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства ССР. 2 октября 1929. №60. Отдел первый. С.1178-1192.
5. Директивы ВКП(б) и Постановления Советского правительства о народном образовании. Выпуск 2-й // Сборник документов за 1917-1947 гг. – М.; Л.: Изд-во АПН

РСФСР, 1947. – С.109-112.

6. Закон про зміцнення та зав'язок школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. – К.: Радянська школа, 1959. – 25 с.

7. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании. – М.: Известия Совета депутатов трудящихся СССР, 1973. – 40 с.

8. О реформе общеобразовательной и профессиональной школы: Сб. документов и материалов. – М.: Политиздат, 1984. – 112 с.

9. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.

10. Конституція України. – К.: ЮРІНКОМ, 1996. – 80 с.

11. Збірник законодавчих актів і нормативних документів системи професійно-технічної освіти / Упорядники Зайчук В.О., Гуржій А.М., Тимошенко В.В., Романенко В.П. Асоціація «Укркомункваліфадри». – Т.1. – 1999. – 285 с.

12. Національна доктрина розвитку освіти // Освіти. – 2002. - №26 (24.04). – С.2-4.

Рассматривается процесс профессионального воспитания молодых рабочих в различных социально-экономических условиях развития страны на основе законодательных актов и нормативных документов.

The process of bringing-up of young workers in different social and economic conditions of the country is considered on the basis of legal acts and regulatory documents.